

FIGYELŐ

Melich János (1872—1963). A magyar könyvtárosok és nyelvészek Nestorára emlékezve, sokrétű életpályájának főleg két oldalát szeretnénk méltatni. Minket ugyan elsősorban könyvtárosi munkássága érdekel, hiszen életpályáját is a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kezdte, — de tudósi pályája legkimagaslóbb érdemei a nyelvtudomány terén ragyognak, s meg kell emlékeznünk akadémikus múltjáról is.

SZINNYEI József kétszer is ajánlotta a fiatal középiskolai tanárt akadémiai tagságra, előbb 1900-ban, majd 1902-ben, amikor a kellő szavazat-többséggel meg is választották levelező taggá, végül 1920-ban rendes taggá. Többéves tudományos múltja és többszörös kisebb-nagyobb akadémiai jutalomdíja érdekesítette az akadémikus rangra, előbb a *Német vendégszökről* s a gyöngyösi latin—magyar kódexről írt műveiért a SÁMUEL-féle jutalomdíjat kapván az Akadémiától, aztán a *nagyjutalmat* (200 aranyat) két ízben is (1906-ban a szláv jövevényszavakról, 1930-ban a *Honfoglalás kori Magyarország* c. kötetért). A pesti egyetemen 1921-től 21 éven át volt a szláv filológia professzora, de mindig elsősorban a magyar nyelvészetet érdekelte, s méltán nevezte élete főművének a még 1914-ben elkezdett *Magyar etymológiai szótár*at, amelynek első 11 füzetét GOMBOCZ Zoltánnal együtt írta. Ennek halála után a további teljes szótárat egyedül MELICH János állította össze, és a 17. füzetig nyomtatásban is kiadhatta. A különleges szedést igénylő munka roppant nyomdai költségeit az Akadémia csupán a VIGYÁZÓ-féle alapítvány jövedelméből tudta előteremteni. Kár, hogy a világháború megakadályozta a G betű utáni rész kiadását, és így csupán MELICH kéziratában maradt hátra élete főműve, amelynek anyagában minden eddigi (több száz) kisebb nyelvészeti cikke és nagyobb tanulmánykötete eredményei mintegy leszűrve, együtt találhatók: a nyelvészettel érintkező néprajzi és művelődéstörténeti adalékokkal.

Évtizedeken át részt vett az ún. névmagyarosítási akcióban, KNEI Zoltán akadémikus-társával együtt mint a főhatósághoz befutó névfelvételi kérelmek nyelvszakértője. Kéziratukban ma is meglevő alfabetikus céduláik mindenkorra értékes forrásai maradnak a névtörténeti kutatóknak. 1935-ben az I. osztály (nyelv- és széptudományok osztálya) elnökévé, majd igazgatósági taggá választották, ebben a minőségében is hatékonyan folyt bele a közel húszezer holdas VIGYÁZÓ-vagyon jövedelmének célszerű felhasználásába: kiadványok nyomtatási költségeire s az akadémiai alkalmazottak fizetés-javítására. Különösen a könyvtárosok anyagi ellátása ügyét viselte szívében.

Még múzeumi könyvtárosi korszakában jelentek meg művei: a *Szófiai nemzeti könyvtár kéziratainak katalógusa*, majd a *Népkönyvtárak jegyzékeinek* alapos bírálatai és különféle bibliográfiákról írt ismertetései a *Magyar Könyvszemle* és más szakfolyóiratok hasábjain. A régi magyar nyelvemlékek kor-megállapításában rendkívüli jelentőségű munkát végzett, hogy csak a *Bécsi, Müncheni, Jordánszky-, Érdy-, Kolozsvári, Besztercei és Gyöngyösi kódexeket* említsük, amelyeket természetesen elsősorban nyelvészeti szempontból vizsgált. Valamennyi munkájából előtűnik a könyvek szeretete és igazi könyv

táros vénája. Két legrégibb magyar nyomtatványunk (HEGENDORF, illetve HEYDEN 1530 körüli művei) hasonmás kiadását MELICH rendezte sajtó alá és írt hozzájuk értékes bevezető tanulmányokat, nyomdatörténetileg is fontos megállapításokkal.

Akadémiai főkönyvtárnokká 1943 tavaszán választották, SZINNYEI József elhunytá után. Első dolga volt a már évtizedek óta elhanyagolt Akadémiai Könyvtár modernizálása, helyiségeinek bővítése, a háromsoros könyvpolcok részbeni felszámolása, katalógizálatlan könyvek és kéziratok kötegeinek leltározása stb. Terveinek kivitelében azonban megakadályozta a főváros bombázása, s így a könyvtári kincsek elrejtésének mindennél fontosabb gondja is reá szakadt. Ritka könyveink és folyóirataink fényképeztetését folytatta, majd 1943 őszétől irányította a legféltebb anyagnak az akadémiai pincék beton-hordóiba való leszállítását, és a közel hatezer kötetnyi régi magyar könyvek, kódexek, muzeális tárgyak és kéziratok (GOETHE-, VÖRÖSMARTY-, SZÉCHENYI-szobák anyagából) ládába való csomagoltatását. Ezekből 10 hatalmas ládát a Nemzeti Múzeum, húszat pedig a Nemzeti Bank bombabiztos pincéibe szállítottak, az utóbbiakat azonban (az Akadémia megkérdezése nélkül) 1944 novemberében a Bank akkori nyilas elnöksége elvitette, az állam aranyfedezetével együtt, Ausztriába (ld. *Akad. Ért.* 478. sz. 6. és köv. l.).

Kereken két évig semmit sem tudtunk a Könyvtár legféltebb kincseiről, amidőn végre 1946 nyarán közölte a bank-vezetőség, hogy a ládák sértetlenül, pecsétek érintetlenül maradván, megkerültek egy falucska határában az amerikai zónában, s bármikor átvehetők. ... Midőn a ládákat behozták az Akadémia romos udvarába, MELICH János örömkönnyekeket sírt.

Györkösy Alajos és SIMONYI Dezső irányításával folyt a ládák kicsomagolása és az értékes anyag helyrerakása elárvult polcaikra és szekrényeikbe, — minthogy időközben, 1947-ben MELICH lemondott vezetői állásáról. Így már nem vehetett részt az Akadémiai Könyvtár helyiségei és bútorzata felújítási munkálataiban sem, de szellemi frissességét még több mint egy évtizeden át megőrizve, nyelvészeti tanulmányokat írt, és *Etymológiai szótára* befejező részeit tisztáztatta, sőt az akadémiai ülések némelyikére is eljárt mint tanácskozó tag és a nyelvészeti tudományok doktora.

Emlékét mindig kegyelettel őrizzük!

GERGELY PÁL

Komjáthy Aladár (1894–1963). Pályáját a matematika és fizika szakelőadójaként a budapesti Egyetemi Könyvtárban kezdte. Mivel ezt az első kinevezését a Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztosságától kapta, a tehetséges fiatal matematikus a Tanácsköztársaság bukása után arra kényszerült, hogy hivatalnoki állást vállaljon. Az Akadémia újjászervezése után ismét könyvtári munkakörbe került: az Akadémiai Könyvtár szerzeményezési osztályának megszervezésével és vezetésével bízták meg. Időközben, 1946-ban, 1919-i kinevezése alapján rehabilitálták.

KOMJÁTHY Aladár két szellemi világtájban volt alkotó: alkotó a művészetben és a tudományban. Költő volt és matematikus, de az elméleti fizika és a tudománytörténet területén is publikált értékes tanulmányokat. A matematika a logikához és a filozófiához, az irodalom pedig a lélektanhoz vezette el. E magas hőfokú szellemi életnek olyan nagy első ihletője és irányítója volt, mint BABITS Mihály, aki mint újpesti tanár felfigyelt a tehetséges és tudásra vágyó diákra és mindvégig hú, atyai barátságába fogadta.

E sokrétű oktató tevékenységnek futólagos tanulmányozása is egy minden írásában megnyilvánuló alapmagatartás felismeréséhez vezet, ez pedig a mély erkölcsi komolyság és az emberiség sorsát legközelebről érintő kérdések iránti szenvedélyes érdeklődés. Ezért küszködött igényes és komorfényú gondolati lírájában az emberi lét legnagyobb kérdései-

vel, ezért foglalkozott a fizikának azokkal a problémáival, amelyek mind a technikai haladás, mind a modern világnézet kialakítása szempontjából a legfontosabbak.

Ez a magatartás jellemezte könyvtárosi tevékenységét is. Könyvtári munkáját mint alkotó tevékenységet fogta fel és úgy is gyakorolta. Amikor 1950-ben megbízták az Akadémiai Könyvtár állományának fejlesztésével, akkor tulajdonképpen egy halott vagy legalábbis több évtizede tetszhalott könyvgyűjtemény feltámasztását tették feladatává. KOMJÁTHY Aladárban megvolt minden adottság ahhoz, hogy ezt a feladatot aránylag rövid idő alatt megoldja: az európai kultúra minden kincsét magába foglaló műveltség, a rendkívül gyors tájékozódó képesség, a munkatársait gyakran csodálatba ejtő emlékezőtehetség és a törekeny testalkatához képest meglepően nagy munkabírás. Nem felejtjük el, akik ebben az időben találkozhattunk vele, azt a szikrázó lelkesedést és örömet, amellyel belevetette magát a munkába. Azt a lehetőséget, amelyet a magyar nép egy régi tudományos intézményünk felélesztéséhez nyújtott, nagymértékben KOMJÁTHY Aladár munkája váltotta élő valósággá.

Mi jellemezte KOMJÁTHY Aladár könyvtárépítő munkáját? Egyrészt a nagyvonalú sokoldalúság: szükség volt erre abban az időben, amikor a háborús évek izóláltsága után végre mód nyílt arra, hogy a magyar tudósok felmérhessék a tudomány helyzetét a nagyvilágban. — Másrészt biztos érzék a kutatás azon területeinek a felismerésére, amelyekben valami új van keletkezőben, amelyekben egy-egy zseniális kezdeményezés nyomán teljesen új kutatási ágazatok fejlődnek ki. E kutatási területek szakirodalmának erőteljes beszerzésével alkalmassá tette a több évtizeden át alig fejlesztett könyvállományt arra, hogy nemcsak a jelen, hanem többször a később meginduló magyar kutatásoknak is első könyvtári bázisa legyen. A tudományok belső fejlődési tendenciáinak mély ismerete tette őt képessé arra, hogy közvetve az akadémiai kutatóintézeti hálózat távlati könyvtári szükségleteiről is gondoskodjék olyan területeken is, ahol a kutatóintézet még csak tervezési stádiumban volt: elég itt csak a kibernetika, az izotópkutatások, a lélektan, a szociológia stb. terén végzett állományfejlesztési tevékenységére utalni.

KOMJÁTHY Aladár 1957 elején nyugalomba vonult ugyan, de mint a matematika, a természettudományok és a filozófia szerződéses szakreferense haláláig folytatta munkáját változatlanul magas színvonalon; összesen tehát 14 éven át építette az MTA Könyvtára állományát az intézmény fejlődésének egyik jelentős, ha ugyan eddig nem legjelentősebb korszakában. Az általa kialakított modern könyvgyűjtemény, véleményünk szerint, élete utolsó korszakának legjelentősebb alkotása, amelyen úgyszólván halála napjáig és utolsó éveinek betegségei ellenére is állandóan munkálkodott.

Magas szellemi és erkölcsi kvalitásaival vonzó emberi vonások párosultak. Szerette a fiatalokat; tudását, tapasztalatait mindig szívesen osztotta meg kollégáival. Emlékét kegyelettel és szeretettel megőrizzük.

KENÉZ ERNŐ

Varró István emléke. (Nagykanizsa, 1878. márc. 17—Chicago, 1963. szept. 13.) Nincsenek különösen megrázó fordulatok ebben a hosszú életben, amelyet ő maga — még utolsó napjaiban is — kivételesen szépnek és gazdagnak tartott. Hosszú munkássága után nem maradt könyvtárnyi munka, nem túl számos a megjelent műveinek sora: egészében tekintve mégsem fecsérelte el életét. Lexikonaink mint alapos közgazdasági műveltséggel rendelkező, jogvégzett kamarai titkárt, könyvtárost, szerkesztőt és kiváló bibliográfust tartják számon. Ez igaz, természetesen, de az igazság nem csak ennyi. VARRÓ István tanítómestere volt százaknak anélkül, hogy ezt valami nagyképűséggel sajátos hivatásának tekintette volna. Mindazt, amit az emberi elme alkotott, nagy egységben látta, főleg a kultúra és a társadalom kapcsolatára, összefüggéseire figyelve, a jelenségek

kölcsönhatására élezett szemmel, amelyet specializálódás nem korlátozott, tekintélytisztelet nem feszélyezett. Szellemi alkotásának gyökerei mélyen belenyúlnak a XIX. század végi radikális liberalizmus talajába, bár tudjuk: szeretett volna túllépni ezen.

VARRÓ István egyetemi tanulmányait Pesten végezte, és hosszú utazások után itt telepedett le mint újságíró. 1906 óta kereskedelmi kamarai titkár, később a SZABÓ Ervin szervezte kamarai könyvtár vezetője lett. Közben előadója a műegyetem közgazdasági fakultásának, majd a Világkereskedelmi (később Közgazdasági) Főiskola tanára. Eleinte munkásvédelemmel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott, beleértve a nők és fiatalokrák foglalkoztatásának kívánalmait. Tanulmányait magyar és német nyelven is megjelentette, és ezek sok tekintetben törvényelőkészítő kihatásúak voltak (*A munkásvédelmi törvények végrehajtása Magyarországon*. Bp. 1908. — *Die Durchführung der Arbeiterschutzgesetze in Ungarn*. Jena, 1908. — *Die Regelung der Maximalarbeitszeit der Frauen und der Jugendlichen in Betrieben mit zehn oder mehr Arbeitern*. Jena, 1909.). 1909-től szerkeszti a hazai társadalomtudományi bibliográfiát, majd bibliográfiát készít a háború előtti évek egyik fenyegető gazdasági tünetéről, az inflációról (*Magyar társadalomtudományi bibliográfia 1909-ről, illetve 1910-ről*. — *A drágaság bibliográfiája*. Bp. 1912. TONELLI Sándorral együtt). Foglalkozik a lakásügy kérdésének társadalmi vonatkozásaival és az élelmiszerhamisítással kapcsolatos törvényekkel (*A lakásügy rendezésének előkészületei*. Bp. 1913. — *Magyar élelmiszertörvények*. 1. köt. Bp. 1913. VÁGÓ Józseffel együtt).

E súlyos és részben hivatali tevékenységével kapcsolatos kérdésektől távolodva mintegy pihenőként foglalkozik közben irodalmi munkássággal. LAMBRECHT Kálmánnal együtt kiadja a hazai anekdotakincset, e maig fontos alapot jelentő gyűjteményt (*A világ-irodalom anekdotakincse*. Corpus Hungaricarum anecdotarum et raritatum. 1—2. köt. Bp. 1922) és szerkeszti a *Világirodalom Könyvtárt*, NIETZSCHÉ-t fordít. A szerveződő Közgazdasági Főiskola oktatási problémáival kapcsolatban 1913—1915 közt négy tanulmányt tesz közzé a *Közgazdasági Szemlé*ben. Mindezek, és még számos nem említett — esetleg be sem fejezett — munkája mind szorosabbra vonta kapcsolatait azokkal a barátaival és társaival, akik a fehér terror éveiben új kiút építésére szövetkeztek. A felosztott Társadalomtudományi Társaság még itthon maradt tagjait gyűjtötte maga köré, a szociológia kérdéseivel foglalkozók legjavát. 1926-ban *Századunk* címmel a régi *Huszádik Század* munkáját folytatot folyóiratot indítanak; ennek szerkesztője, lelke CSÉCSY Imréről VARRÓ István volt. Fontos, talán legfontosabb feladatának érezte ezt a szerkesztői munkát.

Mélységes tisztelet élt benne az írott szó iránt, talán ez a főoka annak, hogy aránylag kevés munkáját jelentette meg: soha sem volt megelégedve teljesítményével. Az igényesség, a tisztelet minden alkotómunka iránt nemcsak tökéletesség utáni szomjúságot okozott, hanem számos módszerbeli és elméleti kérdést is előtérbe állított. Ezzel még szorosabbra fűződtek a baráti szálak azokhoz, akikben hasonló igény élt. Közülük csupán BERÉNY Róbert, FÜST Milán és WEINER Leó nevét említem, akikkel mindvégig fenntartotta kapcsolatait, és akik — más és más művészeti területen dolgozva — sok tekintetben rokon magatartást mutattak. Ez a kissé utópisztikus érezte ezt a tökéletesség felé, ha nem is bizonyult az alkotás rúgójának, soha véget nem érő eszmecserek, harcok viták kialakulását mozdította elő. Olyan komolyan, annyi felelősséggel, sokszor annyi játékos bájjal vitatkozni művészet és irodalom végső kérdéseiről sehol sem lehetett, mint e körben. Nem kellett senkit sem tisztelni, semmit sem kímélni, csak a mindig feltételezett kölcsönös jószándékot.

Ahhoz, hogy ezt a sajátos és alig meghatározható, vezető szerepet betöltse, rendkívüli emlékező tehetségre volt szükség. VARRÓ István valóban bámulatos memóriával rendelkezett, különféle területről származó ismeretanyagot tudott elraktározni és a nála megszokott szenvedélyességgel alkalomadtán felhasználni. Kifogyhatatlan volt történeteiben: az elmúlt évszázadnak alig volt szereplője, eseménye, alkotása, amelyet valamely

úton, valamely fordulójában, legszemélyesebb élménnyel meg ne közelített volna. Ez a polihisztorság, amely jellemezte és amelyet színes és érdekes egyéniségének szövedéke tett hitelessé, éppoly mélyen benne gyökerezik a XIX. század utolsó harmadában, mint VARRÓ István egész egyénisége. És mégsem szűnt meg soha új és új területek, más és más emberek iránt érdeklődni. Amikor a fasizmus súlyosbodása elől — főleg családja érdekében — Chicagóba költözött: valahogyan befejezte életét. Soha nem vált amerikaivá, hazai könyveket olvasott, széles körű levelezést folytatott. Néhány évvel ezelőtt rábírtuk emlékiratai összeállítására. Hozzákezdett, de rohamosan hanyatló egészsége miatt már nem volt kedve és ereje elkészítéséhez. Vázlatok sem maradtak ránk, legfeljebb egy-egy kidolgozott részlet fog még előkerülni. Ilyen érdekes résztanulmány volt az is, amely SZABÓ Ervin és a kamarai könyvtár kapcsolatával foglalkozva, néhány év előtt e folyóirat hasábjain jelent meg (*Magyar Könyvszemle*. 1960. 76. évf. 183—193. l.). Talán gazdagodunk még néhány hasonló „töredékkel”, amelyek segítenének színes és vonzó egyéniségét megeleveníteni. Ennek segítségével majd nemcsak azok számára marad egyénisége felejt-hetetlen, akik személyesen ismerték.

ZÁDOR ANNA

Budapest történetének bibliográfiája II. kötete. Az egész világon, de különösen a szocialista országokban élénkül a helyismereti kutatómunka. Nálunk is tapasztalható az utóbbi években kisebb fellendülés, egyelőre azonban — kellő támogatás híján — eléggé szórványosan. Éppen ezért igen nagyra értékelhetjük a Fővárosi Tanács támogatását, amely lehetővé tette, hogy ez a bibliográfia megjelenhessenek.

A 90 000—100 000 címszavas város történeti bibliográfia gondolata az elmúlt év tavaszán váratlanul elhunyt ZOLTÁN Józseftől származott. A nagy munkát haláláig ő irányította. A kötetek tartalma vázlatosan a következő lesz:

Az I. kötet tartalmazza Budapest történetének irodalmát a legrégebb kortól 1686-ig, Buda visszavívásáig.

A további kötetek pedig az 1686 utáni idők irodalmát tartalmazzák a következő tagolásban:

II. kötet : Általános művek, városfejlődés, egészségügy, Budapest fürdőváros.

III. kötet : Gazdaság. (Ipar, kereskedelem, közlekedés, bányászat, mezőgazdaság, pénzügy.)

IV. kötet : Társadalom. (Statisztika, demográfia, nemzetiségek, társadalmi osztályok, társadalmi élet, néprajz, sport, idegenforgalom.)

V. kötet : Politika és közigazgatás. (Forradalmak, munkásszervezetek, politikai és katonai események, várospolitikai, városi közigazgatás stb.)

VI. kötet : Kultúra. (Oktatás, iskolák, tudomány, tudományos intézetek, irodalom, sajtó, színművészet, zene, képzőművészet, iparművészet stb.)

VII. kötet : Mutatók. (Betűrendes, szak, hely, név és tárgy, intézmény stb.)

Mivel az 1686-ig terjedő időszakról a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak egy korábbi kiadása és használható bibliográfiája van, úgy döntöttünk, hogy az I. kötet kiadása kevésbé sürgős, mint a további hat köteté.

A bibliográfia méretei szokatlanul nagyok, s még világviszonylatban sem jelentkezett egyetlen város sem saját irodalmának ilyen gazdag feltárásával. Gustav GUGITZ bibliográfiája (*Bibliographie zur Geschichte und Stadtkunde von Wien*) 1947-től 1958-ig folyamatosan jelent meg négy kötetben és 17 000 számozott tételt tartalmaz, amelyet sok számozatlan adat egészít ki. A másik jelentős várostörténeti bibliográfia, a demokratikus Berlin városi könyvtára által füzetekben folyamatosan közölt és ebben az évben három kötetben megjelenő *Unser Berlin in Buch und Zeitschrift* ugyancsak 17 000 tétéles.

Az összehasonlításakor leginkább szembetűnő a méretek nagy eltérése, hiszen bármelyiknél ötszörösen nagyobb a mi bibliográfiánk. Mindjárt hozzá kell tennem, hogy nem

a méretek versenyének eredménye bibliográfiánk nagy terjedelme. Az eltérés onnan adódik, hogy mi nemcsak a könyvekre, illetve monografikus művekre és jelentősebb terjedelmű folyóiratcikkekre szorítottunk, hanem figyelembe vettük a helyismereti kutatás és mindenféle történelmi kutatás számára nélkülözhetetlen sajtóanyagot is.

Anyaggyűjtésünk alapjául a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapesti Gyűjteményének állománya szolgált, de figyelembe vettük könyvtárunk egyéb, és más könyvtárak könyvanyagát is. 50 000 kötetet, nagy mennyiségű egyéb nyomtatványt, 1200-féle napilapot és folyóiratot néztünk át. Elsősorban tehát a folyóiratokból és napilapokból adódott a mennyiségi növekedés, amely azonban lényeges minőségi javulást is eredményezett.

A 2000 éves város gazdagon kínálkozó irodalmából válogattuk össze anyagunkat, s gyakran nagy erőfeszítéseket tettünk, hogy a tervezett méreten ne lépünk túl, mert célunk nem a teljesség, hanem a gazdagságával is jól áttekinthető válogatott irodalom közrebocsátása volt. E szándékunk megvalósulását véglegesen csak a használat dönti el, de tapasztalataink máris vannak, hiszen az anyaggyűjtéssel egyidőben szerkesztett bibliográfia már kézirat formájában is a Budapesti Gyűjtemény tájékoztató munkájának nélkülözhetetlen segédeszköze lett. Az itt szerzett tapasztalatok igen biztatóak.

Másik célunk volt az, hogy a nagy mennyiségű irodalmat a lehető legjobban föl-tárjuk, ezért az egyes tételeket annotációkkal láttuk el, s a monografikus művek rejtett adatait analitikus formában emeltük ki. A betű- és időrendben elhelyezett anyag használhatóvá vált nemcsak a kutatóknak, hanem Budapest történetével bármilyen fokon foglalkozó olvasók számára is.

A most kiadott II. kötetről még annyit kell megemlíteni, hogy három teljesen különálló nagy részből áll. Mindegyik külön kötetbe kívánkozott volna, de a három téma terjedelme együttesen adott ki egy kötetet. Felosztása:

1. Budapestre vonatkozó általános művek, városleírás, egyes városrészek, cím-, lak- és utcajegyzékek, Budapest környéke, a főváros egyesítése, utak, utcák, terek, lépcsők, sétányok, városfejlődést visszavető tényezők stb.

2. Egészségügy. Szabályrendeletek, anya- és gyermekegészségügy, betegségek, gyógyszerek, gyógymódok, közegészségügyi intézmények, köztisztaság, temetkezés stb.

3. Budapest fürdőváros: fürdők, strandok, dunai uszodák, források, kutak stb.
Az anyag gazdagságának illusztrálására tovább bontottuk *A város fejlődését visszavető tényezők* című fejezetet:

a) Elemi csapások általában: földrengés, tűzvész, tűzoltás.

b) Árvizek 1838 előtt, az 1838-i nagy árvíz, árvizek 1838 után, árvízvédelem, vízszabályozás, Duna-szabályozás, patakok, árkok stb.

c) Háborús károk.

A logikus rendben kialakított tematikán belül az anyag elrendezésében a következő szabályokat érvényesítettük: A téma elejére kerültek a bibliográfiák betűrendben, utána a szabályrendeletek (törvények, rendeletek, rendlettervezetek stb.) időrendben, azután a téma általános összefoglaló művei betűrendben és végül a részletadatok időrendben. Ettől a rendtől csak olyankor tértünk el, ha az anyag ezt szükségessé tette.

Az előszót és a folyóirat-, ill. az általános rövidítési jegyzéket nem kötöttük hozzá a kötethez, mert az az első kötetbe kívánkozik. Szándékunk, hogy az I. kötetben ezt is a tartalommutatóhoz hasonlóan öt nyelven ismételtlen közreadjuk.

A bibliográfiából 500 példányt a külföldi nagy könyvtáraknak, városi könyvtáraknak és várostörténeti múzeumoknak juttatunk el, a megmaradó 500 példány pedig a magyar könyvtárak és kutatók rendelkezésére áll.

1964-től kezdve évenként két kötetet adunk ki: 1964-ben a III. és IV., 1965-ben az V. és VI., 1966-ban pedig az I. és a VII. kötet jelenik meg.

A nagy figyelmet, pontosságot és türelmet követelő munka szerénységre tanította a bibliográfia munkatársait. Ezzel a szerénységgel, de a legnagyobb segítőkészérettel adjuk át munkánk eredményének hetedrészét. Tudjuk, hogy kötetünk méreteinek megfelelően hordozza hibáit is, de ezek jelentős részének kiküszöbölése a további kötetekben talán sikerülni fog. Munkánk legnagyobb elismerését abban látnök, ha — célkitűzéseinknek megfelelően — mindenfajta Budapest történeti kutatás és anyaggyűjtés alapjául szolgálhatna, s ugyanakkor módszertani segítséget nyújtana a megyei, vidéki városi, esetleg a külföldi könyvtárak hasonló jellegű munkájához.

BERZA LÁSZLÓ

Az örmény és grúz címek átírásáról. Tudományos könyvtáraink címátírási gyakorlatában elsősorban szótárak, nyelvészeti, szépirodalmi és történelmi munkák adódnak örmény vagy grúz nyelven, s ezek átírási kérdéseit a nemzetközi fonetikai jelzéseknek megfelelően törekedtek megoldani az ilyen feladatokkal szembekerülő kartársak. Előfordul azonban, hogy a természettudományok vagy az alkalmazott tudományok területén is (technika, ipar, mezőgazdaság, orvostudomány stb.) találkozunk örmény és grúz kiadású, leginkább kétnyelvű munkákkal, s a kiadás helye miatt nem elégedhetünk meg az orosz cím átírásával, ha a címátírási szabályokhoz ragaszkodunk. Ilyen esetekben, — minthogy szokványos írógépeinkkel alig lenne keresztülvihető a fonetikai mellékjeles betűk megszerkesztése, — célszerűnek látszik a magyar betűsor segítségével átbetűzni az örmény és grúz címeket. Az itt következőkben e két nemzeti abécé magyar átírásának megállapítására szeretnénk kísérletet tenni.

Ա	ա = a	Ի	ի = i	Յ	յ = j	Տ	տ = t
Բ	բ = b	Լ	լ = l	Ն	ն = n	Ր	ր = r
Գ	գ = g	Խ	խ = ch	Շ	շ = s	Ց	ց = c
Դ	դ = d	Ծ	ծ = tsz	Ո	ո = o	Ու	ու = "
Ե	ե = e	Կ	կ = k	Չ	չ = cs	Փ	փ = ph
Զ	զ = z	Հ	հ = h	Պ	պ = p	Ք	ք = kh
Է	է = é	Ձ	ձ = dz	Ղ	ղ = dzs	Եւ	և = ev
Ը	ը = ö	Ղ	ղ = gh	Ռ	ռ = rh	Օ	օ = ó
Թ	թ = th	Ճ	ճ = ts	Ս	ս = sz	Ֆ	ֆ = f
Ժ	ժ = zs	Մ	մ = m	Վ	վ = v		

1. ábra

1. Az örmény szavak átírás. Mint ismeretes, már a korai örmény történeti források (pl. CHORENI MÓZES) az V. sz. első felében élt „örmény apostolnak”, — akit nyugati örmény kiejtéssel MESZROP, keleti tájszólásban pedig MESZROB néven emlegetnek (†441), tulajdonítják az érdemet, hogy „a görög betűk rendszere alapján” megteremtette az örmények nemzeti írását, s ezt bibliafordítása révén kulturális közkinccsé tette. Az azóta eltelt 15 évszázad számos változást okozott az örmény írás duktusában: erkatagir = vasírás; boloragir = kerek írás; szotragir = kurzív írás; selagir = írott írás; normangir = „norman” írás stb. Ezek közül ma a boloragir használatos a nyomtatásban és a selagir a kézirásban. Sok vitát váltott ki az örmény írás eredete is a kutatók részéről, mert CHORENI

MÓZES és az őt követő historikusok nem számolnak azzal a ténnyel, hogy sem az örmény ábécé betűnevei, sem a betűformák nem magyarázhatók meg maradéktalanul a görög betűsor alapján. Úgy látszik, az örmény írás forrásai közt az arámi, szír, avesztai, pehlevi írások is komoly szerepet játszottak, s MESZROP írásszerkesztő tevékenysége e minták összehangolásán, illetve szabad felhasználásán alapult.

Az örmény írás jelenleg használt betűi számára, a német és orosz táblázatokban található latin, illetve cirillbetűs átírások alapján, a fenti magyar átírási rendszert találjuk célszerűnek. (1. ábra.)

Mint látható, sok tekintetben követtük az orosz és német átírási rendszereket, különösen ott, ahol az örmény betűk átírását azonos módon eszközlik; eltértünk azonban tőlük ott, ahol a német táblázatok mellékjeles átírást használnak.

Arra is törekedtünk, hogy a különböző *H* hangokat s az affrikátákat pontosan megkülönböztesse az írás egymástól. Az oroszos átírás helyett célszerűbbnek találtuk a görög betűk átírása esetében is használt *rh* átírást, mert jobban beleilleszkedik a hehezetes mássalhangzók (*kh, ph, ch, th*) sorozatába, s nem lehet összetéveszteni az egyszerű *r* betű esetleges megkettőzésével. — Az oroszos *u* átírás helyett a "t ajánljuk, mert az örmény Π betű — akárcsak az orosz kemény jer — az élő nyelvben már nem rendelkezik önálló hangértékkel.

2. *A grúz szavak átírása.* A már említett CHORENI MÓZES örmény történetíró szerint († 489) a grúz írás megszerkesztője ugyancsak MESZROP (KÓRIUN krónikás írásmódja szerint: MAŠTOC) volt, aki az örmények megtérítése után Grúziában hirdette az evangéliumot. Mivel azonban a grúzoknak kétféle írásrendszerét ismerjük, a *khutszuri-t* („papok írása”) és a *mkhedruli-t* („harcosok írása”), amelyek annyira eltérnek egymástól, mint az egyházi és polgári cirilica, jogosan következtethető, hogy az örmények és grúzok „nemzeti

szentje” csak az egyiket, mégpedig a régiesebb *khutszuri-t* állíthatta össze. Ennek az írásnak a forráskutatása éppen olyan bonyolult kérdéseket vet fel, mint MESZROP másik két írásrendszere: az örmény és a hozzá hasonló, egy XVI. sz. kéziratban reánk maradt *alvani* írás. A *khutszuri* eredetét keresték már a Devanágari, tibeti, bengáli, marathi, orissai, barmani írásban, a szasszanida és arzakida pehleviben, az arámiban és a görögben. A betűk formája és nevei azonban, amelyek részben örmény és arámi eredetre vallanak, — főleg pedig: önálló alkotásra, — a grúz írás terén is valószínűvé teszik MESZROP szintetikus, mintázó hajlamát és önálló alkotó készségét, az örmény íráshoz hasonló források alapján.

A „harcosok írása”, a *mkhedruli* — a mai napig is élő grúz írás — a „papi írás” leegyszerűsített formája, és éppen egyszerűsége miatt sokan ezt gondolják régebbinek. Az indiai és tibeti írásokkal való hasonlatossága csak írásrendszerközi, nem pedig közvetlen forrásszerű kapcsolatot jelent. Valószínűbb, hogy a *khutszuri* és *mkhedruli* kb. úgy viszonylik egymáshoz, mint a ciriliának a NAGY PÉTER reformja előtti és utáni típusai.

A 2. ábrán a *mkhedruli* betűsor ajánlott magyar átírását közöljük.

ა = a	ა = m	გ = gh
ბ = b	ბ = n	ყ = q
გ = g	ო = o	ძ = s
დ = d	პ = p	ჩ = cs
ე = e	ჯ = zs	ც = c
ვ = v	რ = r	ძ = dz
ზ = z	ს = sz	წ = tsz
თ = th	ტ = t	ჭ = ts
ი = i	უ = u	ხ = kh
კ = k	ფ = ph	ჯ = dzs
ლ = l	ქ = ch	ჰ = h

2. ábra

A grúz betűk átírásában az örményhez hasonló elveket követtünk, pl. a *H* hangok átírásánál, vigyázva különösen arra, hogy egy-egy grúz betű magyar átírása általában legfeljebb 2, kivételesen 3 jegyből álljon csupán. Ezért nem jelöltük az affrikátáknak (pl. a *dzs*) az aspirációit. Ugyancsak az átírás megkönnyítése érdekében itt is elkerültük a különböző mellékjelek (a betűk fölé írt horgok és alá írt pontok) fonetikai aprólékosságát.

MOLNÁR NÁNDOR

H Í R E K

Elkészült „A régi magyarországi nyomtatványok” című kiadvány első kötetének (1478–1600) kézírata. A *Magyar Könyvszemle* eddig már két ízben is (1961. 516–519. l. és 1962. 232–233. l.) adott tájékoztatót e munkálat elvi szempontjairól, illetve annak végrehajtásának előrehaladásáról.

Időközben számos nehézséget kellett leküzdeni. Ezek között az egyik legfontosabb a Magyarországon egyetlen (vagy csak csonka) példányban sem hozzáférhető mintegy kétszáz nyomtatványról a mikrofilm beszerzése. A külföldi intézmények megértő és segítőkész támogatásával sikerült ezek nagy részéről a kért mikrofilmet megkapni. Különösen értékes és kiemelkedő a Román Tudományos Akadémia bukaresti központi könyvtára által küldött közel hétezer filmkocka. Néhány tucat mű, amelyekből SZABÓ Károly ismert egy-egy példányt (elsősorban erdélyi gyűjteményekben: Segesvár, Brassó stb.), még nem került eddig elő, de keresésük szorgalmazása folyik.

Most arról számolhatunk be, hogy az első korszak (XV–XVI. sz.) anyagának (*RMK I–II* kategóriák) feldolgozása és formába öntése befejeződött. A kézirat igen tekintélyes terjedelmű; a több mint ezer tétel ismertetése közel kétezer gépelt lapot vesz igénybe.

Külföldi vendégek könyvtárainkban. A nagy budapesti és vidéki gyűjteményeket 1963 nyarán különösen sok külföldi könyvtáros kereste fel, a Szófiában megtartott 1963. évi IFLA kongresszust pedig több nyugati vezető könyvtáros arra használta fel, hogy útját Budapesten megszakítva, betekintsen a magyar könyvtári életbe. Augusztus végén egy hétig Budapesten, ill. a Balaton mellett tartózkodott A. H. CHAPLIN, a British Museum Könyv-

tárának osztályvezetője. Neve közismert a katalogizálási szakemberek körében, ő volt az 1961. évi párizsi katalogizálási világkongresszus vezető tekintélye. Együtt jött J. WIEDER, a müncheni műegyetem könyvtárának igazgatója, az IFLA eddigi titkára és A. THOMPSON, az IFLA nemrég megválasztott új állandó titkára. Mind az előbb említett angol könyvtáros, mind az utóbb említettek számára a Szabó Ervin Kör baráti találkozót rendezett. A szófia kongresszus után járt nálunk J. VALLINKOSKI, a helsinki nemzeti és egyetemi könyvtár igazgatója, aki konkrét cseremegbeszéléseket is folytatott. A felsoroltak mind megtekintették az Országos Széchényi Könyvtárat (beleérve az új épületet), a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát, a budapesti Egyetemi Könyvtárat és néhány más könyvtárat. E nemzetközileg ismert, vezető könyvtárosokon kívül több könyvtárunkban járt még J. C. WALL az oxfordi Bodleian Library osztályvezetője, három amerikai könyvtáros, továbbá a New York-i egyetem művészettörténet-szoportja, két mongol vendég stb. Egy egész tanévig tartózkodik hazánkban az ALLEN házaspár, Mr ALLEN magyar történelmi kutatásokat folytat, Mrs ALLEN pedig a New York-i Columbia Egyetem reference-könyvtárosa és mint ilyen részleteiben tanulmányozza a nagy magyar könyvtárak szervezetét és működését.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában folyó tudományos munkáról cikk jelent meg RÓZSA Györgynek, a könyvtár igazgatójának tollából a *Studii și Cercetări de Bibliologie* című román akadémiai kiadványsorozatban. A szerző részletes tájékoztatást nyújt az Akadémiai Könyvtárban folyamatban levő kutatásokról, amelyeknek az Akadémia Elnökségének 1961-i határozata különös hangsúlyt adott. Az elnökségi di-

rektívák alapján dolgozták ki a 4 éves munkaprogramot, amelynek végrehajtásaként az irodalomtörténet, a tudománytörténet és főleg a tudományszervezés témaköréből számos tanulmány és kiadvány fog napvilágot látni, egysesek ezek közül már nyomdában is vannak. A könyvtár tudományos irányító munkája az Akadémiai Könyvtár speciális feladatainak megfelelően a bibliográfiai munkát ugyancsak a tudományszervezés, a dokumentációs gyors tájékoztatás és általában Magyarország közeli és távoli tudományos programjának szolgálatába állította. A sokirányú munkában a könyvtárosok legtöbbször olyanformán vesz részt, hogy ez nem akadályozza kurrens feladataik ellátását. A cikk jó áttekintést nyújt a magyar könyvtárügy egyik fontos területéről a román olvasók számára, és ismét emlékeztet arra, hogy milyen kevés magyar könyvtárügyi közlemény jelenik meg a külföldi szakfolyóiratokban.

Zala megye sajtótörténete és bibliográfiája.

A sokrétű és hasznos megyei sajtóbibliográfiák sorában Zala hírlapirodalma ígérkezik a következő láncszemnek. A megye első hírlapjai 1861-ben indultak, és a százéves évfordulót Zalaegerszegen emlékkiállításal ünnepelték meg. A legnagyobb anyagot őrző Országos Széchényi Könyvtár mellett a Zalaegerszegi Állami Levéltár és a zalai megyei könyvtár tartalmazza a megyei sajtó számos régi emlékét.

Történetileg eddig csak a Balaton-vidék lapjai voltak feldolgozva,¹ ezért jó szívvel fogadhatjuk a JAKAB Béla tollából most megjelent új áttekintő cikket,² amelynek különösen az 1861 és 1961 között megjelent periódikák betűrendes címjegyzékét tartalmazó része figyelemreméltó. 211 időszaki sajtóterméket sorol fel; ezeknek teljes címléírását is elkészítették — mint írja — a megyei könyvtár munkatársai, s az mint a helytörténeti tájékoztatás műszere használható. JAKAB közli a periódikák földrajzi megoszlását is a megyén belül a helynevek rendszerében: Zalaegerszeg és Nagykanizsa után természetesen a két nagy balatoni fürdőhely, Balatonfüred és Keszthely vezet a kiadványok száma tekintetében. Jó felvilágosítást ad az első száz év lapokat kiadó nyomdávalalatainak jegyzéke is, kár, hogy nem tünteti fel, melyik nyomda milyen lapokat adott ki. Néhány pontatlanság és pongyolaság is akad: a *Kandí Klári* c. női élelappal — országos viszonylatban is az első! — hol Klári, hol

Klára írásmóddal szerepel; az újságok 1858-ban bevezetett bélyegadója nem a postai szállítással függött össze.

Nagyon érdekes a Tanácsköztársaság zalai sajtójára vonatkozó (sajnos igen rövid) áttekintés, amely többek közt a csupán a helyszínen meglevő unikumokra irányítja figyelmünket.

A megyei sajtóbibliográfiák sora örvedetesen fog bővülni, ha Zala sajtójának már elkészült címléírásai a szabványnak megfelelő feldolgozásban nyomtatásban is napvilágot látnak.

Az Egri csillagok örmény nyelven. A velencei Isola San Lazzaro-n levő örmény nyomdában megjelentették örmény nyelven a magyar származású FOGOLYÁN András Vilmos professzor fordításában GÁRDONYI Géza *Egri csillagok* című regényét. A fordító egyébként néhány évvel előbb *A Pál utcai fiúkat* ültette át örmény nyelvre. A szépkönyv borítólapját SZÉKELY Bertalan híres *Egri nők* című képe díszíti. A regény végén az író életrajza és méltatása található. Az *Egri csillagok* örmény fordításával immár 7 idegen nyelven olvasható. (Finn 1926, bolgár 1955, orosz 1955, szlovák 1956, észt 1958, német 1958, örmény 1962.)

Megszűnt a New York Mirror. Október 16-án az egyik legnagyobb példányszámú napilap — a *New York Mirror* — eltűnt az újságkioszkokból. A lapot a HEARST konzern — állítólag a legutóbbi 114 napig tartó újságsztrájk anyagi következményei miatt — volt kénytelen átengedni a konkurrens *Daily News*-nek. Az a körülmény, hogy az *USA második legnagyobb példányszámú napilapja megszűnt*, mutatja, milyen kritikus helyzetbe került a sajtó az Egyesült Államokban. Az újságírók szakszervezete azzal a váddal állt elő, hogy a *Mirror* beszüntetése hozzátartozik a *Daily News* szándékos kampányához, amelyet a bulvársajtó monopóliumának megszerzéséért vívott. New Yorkban ezentúl mindössze három reggeli és három esti lap jelenik meg.

Héber kézirat facsimile kiadásban. A lipcsei Edition Verlag nagy érdekességet ígér bibliofilek számára: facsimile kiadásban megjelenteti az ún. *Machsor Lipsiád*, a XIV. századból származó, rendkívüli szépségű illusztrált héber kéziratot. A tervezett kiadás a világban először bocsát közre könyvalakban ilyen nagy terjedelmű héber kéziratot. A könyv 68 nagyformátumú reprodukciós lapból fog állni, a rendkívül precíz

¹ LUKÁCS Károly: *A balatonvidéki hírlapirodalom első negyedszázada*. Magy. Könyvszle, 1944.

² *A sajtó-élet első száz éve Zalában*. (Klly. az *Életünk* 1968. 3. számából.)

fémnyomat a lapok pergamenszerű jellegét kívánja visszaadni. Az eredeti héber szövegen kívül német és angol fordítást is tartalmaz a kiadvány. A fordítás munkáját Elias KATZ pozsonyi főrabbi és dr. B. NARKISS, a londoni Warburg Institute munkatársa végezte, s a szöveget magyarázatokkal látták el.

Az Ármány és szerelem sűgópéldányát kiadták. Mannheimben a Bibliográfiai Intézet gondozásában megjelent SCHILLER drámájának eredeti szövege, amely mentes a későbbi betoldásoktól, és pontosan megfelel annak a sűgópéldánynak, amelyet a mű manheimi bemutatóján 1784. ápr. 15-én a költő jelenlétében használtak. A sűgó ebbe a példányba bejegyezte a szerző által jóváhagyott szövegváltoztatásokat. — Ennek az első ízben nyilvánosságra hozott eredeti szövegnek — amely jelentős mérték-

ben eltér minden eddigi ismert SCHILLER-kiadás szövegétől — nagy irodalomtörténeti jelentősége van. — Ugyanez a kiadó jelentette meg néhány évvel ezelőtt *A haramidák* eredeti sűgópéldányát is.

A Korán új kiadása orosz nyelven. A Szovjet Tudományos Akadémia keretében működő Ázsiai Népek Intézete Moszkvában kiadta a *Koránt* orosz nyelven. A mohamedán kultúra problémáit kutató tudósok nagy tudományos eseménynek tekintik e könyv megjelenését. A *Koránt* Oroszországban a múlt század végén adták ki először orosz nyelven, ebben a kiadásban azonban sok hibát találtak a szakemberek. A *Korán* valóban tudományos fordítását Ignatyij KRACSKOVSZKIJ akadémikus, az arab irodalom szovjet kutatója kezdte meg; halála után művét az Ázsiai Népek Intézetének tudósai fejezték be.